

PIĘĆDZIESIĄT LAT DZIAŁALNOŚCI KOMITETU PARAZYTOLOGII PAN¹

STANISŁAW L. KAZUBSKI

Instytut i Muzeum Zoologii PAN, ul. Wilcza 64, 00-679 Warszawa

Niedawno upłynęło 50 lat od powstania Polskiej Akademii Nauk i powołania Komitetu Parazytologii PAN. Należy więc oddać należny hołd twórcom Komitetu, podziękować tym, którzy kierowali Komitetem przez ubiegłe półwiecze oraz tym którzy działali w nim z wielkim zaangażowaniem, spojrzeć na przebytą drogę i poświęcić pewną refleksję chwili obecnej oraz perspektywom najbliższej przyszłości.

Komitet Parazytologii PAN został powołany uchwałą Prezydium Polskiej Akademii Nauk z dnia 24 maja 1952 roku, jako Komitet Parazytologiczny (obecna nazwa została wprowadzona w roku 1975). Pierwszy skład Komitetu stanowili: profesorowie Witold Stefański (przewodniczący), Czesław Gerwel, Gustaw Poluszyński, Zdzisław Raabe i Wincenty L. Wiśniewski (sekretarz naukowy).

Podstawową ideą, która przyświecała twórcom Komitetu, a szczególnie jej przewodniczącemu profesorowi dr. Witoldowi Stefańskiemu, była integracja parazytologii ogólnej i zoologicznej z parazytologią weterynaryjną i lekarską oraz rozwój tej dyscypliny nauk przyrodniczych. Sam profesor Stefański był doskonałym przykładem takiej integracji. Zoolog, wykształcony na Uniwersytecie Genewskim, badał początkowo nicienie wolno żyjące, występujące w różnych zbiornikach wodnych, następnie od 1917 r. asystent Katedry Zoologii Uniwersytetu Warszawskiego, prowadził od roku 1918 także wykłady w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego oraz na Wydziale Lekarskim i Wydziale Weterynarii Uniwersytetu Warszawskiego, a od roku 1925 był profesorem i kierownikiem Katedry Zoologii i Parazytologii Wydziału Weterynarii UW. Zresztą cały pierwszy skład Komitetu wyrażał tę tendencję. Prof. Gerwel ukończył studia biologiczne a następnie lekarskie i w tym kierunku koncentrował swoje działania. Prof. Poluszyński po studiach biologicznych, otrzymał nominację na stanowisko profesora zoologii z parazytologią i biologią ogólną w Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie w roku 1930 i roczne stypendium u Nöllera w Institut für Parasitenkunde und Veterinärmedizin w Berlinie, a po wojnie był profesorem w Katedrze Parazytologii i Chorób Inwazyjnych na Wydziale Weterynarii Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu. Jedynie profesoro-

¹Referat wygłoszony na posiedzeniu Komitetu Parazytologii PAN, dnia 28 marca 2003 r.

wie Wiśniewski i Raabe byli „tylko” biologami, z tym, że prof. Wiśniewski zajmował się biocenologią parazytologiczną, a szczególnie rolą i krążeniem pasożytów w biocenozie, zaś prof. Raabe pasożytniczymi pierwotniakami, a zwłaszcza ich fauną u wodnych zwierząt i morfogenezą orzęsków. Tak więc pierwszy skład Komitetu doskonale uosabiał różnorodność polskiej parazytologii i był wyrazem jej integracji.

Działania na rzecz rozwoju i integracji polskiej parazytologii były podstawą prac Komitetu Parazytologii od samego początku. W pierwszym numerze *Wiadomości Parazytologicznych* z 1955 r. ukazał się referat prof. Wiśniewskiego „Prace Komitetu Parazytologicznego PAN w latach 1952-54 i plan badań naukowych na lata najbliższe”, przedstawiony na IV Zjeździe Polskiego Towarzystwa Parazytologicznego 30.X-1.XI 1954 r. w Gdańsku. Przedstawiono w nim główne kierunki badań parazytologicznych:

(a) w zakresie potrzeb własnych nauki:

- zdjęcie parazytologiczne kraju, powiązane z analizą biologiczną i środowiskową,
- biologia i rozwój pasożytów, szczególnie tych które interesują medycynę, weterynarię, nauki rolnicze i rybackie,
- zagadnienia biocenologiczne: wpływ regulacyjny wywierany przez pasożyty w biocenozie, wzajemna regulacja pasożytów, zagadnienie struktury pasożytów w żywicielach i ich patogenne działanie;

(b) w zakresie potrzeb medycyny i weterynarii:

- poznanie występowania i rozmieszczenia pasożytów najbardziej pospolitych w Polsce u ludzi i zwierząt domowych, dotyczy to szczególnie gatunków patogennych,
- poznanie biologii pasożytów i ich żywicieli oraz warunków sprzyjających ich rozsiałowaniu i inwazji,
- badanie zjawisk odpornościowych w chorobach pasożytniczych,
- opracowanie metod diagnostycznych w oparciu m. in. o reakcje serologiczne i alergiczne,
- znajdowanie i wypróbowanie środków zwalczania pasożytów,
- poznanie zależności pasożytów od diety żywiciela;

(c) w zakresie potrzeb rolnictwa i rybactwa:

- poznanie warunków, które sprzyjają, bądź ograniczają możliwość występowania schorzeń inwazyjnych u zwierząt domowych,
- pogłębienie znajomości chorób inwazyjnych ryb, ustalenie które z nich mają znaczenie w Polsce, są szczególnie szkodliwe i w jakim okresie,
- poznanie zależności między typem zbiornika, jego biocenozą i chorobami inwazyjnymi ryb.

Zagadnienia te Komitet postanowił promować, popierać i koordynować. W tym okresie Komitety miały w swej dyspozycji fundusze, którymi mogły wspierać wy-

brane przez siebie tematy. I środki te, choć niewielkie, odegrały w owym czasie poważną rolę w rozwoju naszej dyscypliny. Komitet Parazytologii liczył początkowo 6-8, potem kilkunastu, a następnie dwudziestu kilku członków: biologów, lekarzy medycyny i lekarzy weterynaryjnych.

Profesor Witold Stefański przewodniczył Komitetowi przez siedem kadencji – do roku 1971. W początku 1972 r. prof. Stefański został wybrany honorowym przewodniczącym Komitetu, a funkcję przewodniczącego objął prof. Bogdan Czapliński, który kierował Komitetem przez następne trzy kadencje do 1981 roku. Przez dalsze dwie kadencje, od listopada 1981 do października 1987, pracami Komitetu kierował prof. Eugeniusz Żarnowski, a od października 1987 do listopada 1990 r. prof. Stefan Tarczyński. Przypomnijmy sobie, że w roku 1971 rozpoczął się okres „Problemów resortowych i międzyresortowych”. W latach 1971-90 Komitet Parazytologii uczestniczył w tworzeniu, a od 1981 r. także oceniał ogólnokrajowe programy badawcze z zakresu parazytologii, koordynowane przez Zakład, później Instytut Parazytologii im. W. Stefańskiego PAN: PR PAN 29 „Badania nad zjawiskami pasożytnictwa zwierzęcego w układach pasożyt-żywiciel” (1971-75); MR II.4 „Biologia układu pasożyt żywiciel” (1976-80); MR II.4 „Mechanizmy kształtujące układ pasożyt-żywiciel” (1981-86) i CPBR 04.07 „Biologiczne mechanizmy pasożytnictwa i podstawy zwalczania parazytoz ludzi i zwierząt” (1986-90). Dzięki realizacji tych programów uzyskano wiele wyników istotnie wzbogacających wiedzę o pasożytach występujących w Polsce, ich biologii, skutkach chorobotwórczych dla ludzi i zwierząt, a także o metodach zwalczania pasożytów i leczeniu wywoływanych przez nie chorób. Realizacja badań przez pracowników różnych ośrodków w kraju przyczyniła się także do integracji polskiej parazytologii. Dużą rolę odgrywały tu, organizowane przez Koordynatora, sesje sprawozdawcze z wykonanych badań, w których obok wykonawców, aktywnie uczestniczyli członkowie Komitetu.

W roku 1989 rozpoczął się okres transformacji ustrojowej, trwający w zasadzie do dziś. Powstał Komitet Badań Naukowych ze znanym nam systemem projektów badawczych, który prawie całkowicie zmonopolizował środki i ocenę badań naukowych. Pieniądz zrobił się drogi i trudniej dostępny, metody badawcze stały się coraz bardziej wymagające, a konkurencja ostrzejsza. Blaski i cienie tego okresu znamy wszyscy z własnego doświadczenia. W tym okresie Komitetowi przewodniczyli: profesor Barbara Machnicka-Rowińska przez dwie kadencje od listopada 1990 do października 1996 roku i profesor Teresa Pojmańska od października 1996 do maja 1999 roku, a obecnie kończy się XVII kadencja pod moim przewodnictwem.

Niezależnie od tego co zostało już powiedziane, Komitet Parazytologii wypełniał swoje statutowe zadania i obowiązki: rozważał istotne problemy naszej dyscypliny naukowej, przeprowadzał ocenę jej stanu i potrzeb, przygotowywał różnego rodzaju ekspertyzy, uczestniczył w upowszechnianiu wyników badań z zakresu parazytologii, wspierając wydawnictwa, a ostatnio informując prasę o ważnych dla

naszego społeczeństwa zagadnieniach parazytologicznych, a zwłaszcza zagrożeniach dla zdrowia ludzi i zwierząt z jego otoczenia. Ponadto opiniował rozmaite wnioski: o członkostwo w Akademii, nagrody itp.

Jak można podsumować pierwsze pięćdziesięciolecie Komitetu Parazytologii? Niewątpliwie została utrwalona integracja polskiej parazytologii. Niezależnie od resortowych podziałów polska parazytologia jest jednorodną dyscypliną naukową, choć w stosunku do różnych podmiotów i w różnych dziedzinach pełni różną rolę. Duży w tym udział Komitetu, który jest łącznikiem między środowiskami i ośrodkami, wspiera przepływ informacji (konferencje, sympozja, wydawnictwa) sprzyja kontaktom i przyjaźniom. Parazytologia rozwija się pod względem jakościowym, podejmowane są coraz bardziej ambitne zadania, często we współpracy międzynarodowej, choć korzenie tych zagadnień zazwyczaj tkwią w planach, nakreślonych jeszcze przed pięćdziesięciu laty. Parazytologia rozwija się pod względem ilościowym. W swoim sprawozdaniu z pierwszych 25-lat działalności Komitetu prof. B. Czapliński odnotował, że gdy Komitet powstawał, w parazytologii działało 6 profesorów i docentów, w latach siedemdziesiątych było ich około 60, a w obecnie liczba samodzielnych pracowników, zajmujących się różnymi aspektami parazytologii w Polsce wynosi około 120. Do takiej liczby osób wysłaliśmy zawiadomienia o wyborach do Komitetu.

Ale czy wszystko rozwija się dobrze? Są także porażki. Będę mówił tylko o tych, które ujawniły się w ostatniej (mojej) kadencji. Nie udało się zmobilizować Komitetu do przygotowania projektów zamawianych, mimo, że Komitet ma uprawnienia do takich inicjatyw i mimo, że przed powoływanymi Komisjami takie zadanie było od początku stawiane. Na pocieszenie mogę dodać, że w naszym Wydziale tylko jeden Komitet takie projekty przygotował. Trzeba będzie nad tym popracować w następnej kadencji. Również działania na rzecz informowania społeczeństwa za pośrednictwem mediów rozwijają się zbyt powoli, ale tu wina leży nie tylko po naszej stronie. Występuje pewien brak zainteresowania, czy też zrozumienia naszych problemów, ze strony mediów. Choć, gdy się przebiliśmy z pewnymi sprawami (pasożytnicze zagrożenia ze strony środowiska wodnego) reakcja była nadspodziewanie duża. Myślę, że działania te trzeba kontynuować, a kontakty doskonalić.

I jeszcze jedna sprawa: „być lub nie być” Komitetu Parazytologii. W swojej ubiegłej kadencji władze Polskiej Akademii Nauk postawiły na porządku dziennym sprawę reformy Akademii, powołano komisję, która przygotowała alternatywne projekty zmian. W projektach tych przewidywano m.in. zmniejszenie liczby wydziałów (nawet do trzech), a także zmniejszenie liczby komitetów (obecnie w całej Akademii jest ich ponad sto). Sprawa wydziałów jakoś wygasła, ale sprawa komitetów toczyła się dalej. Odbyły się spotkania z przewodniczącymi wszystkich komitetów, które przedstawiały swą pracę i osiągnięcia, i jesienią ubiegłego roku Prezydium Akademii przedstawiło swoje propozycje. W naszym Wydziale była to propozycja połączenia Komitetów Zoologii i Parazytologii oraz Ekologii i Ochrony

Przyrody. Komitet Zoologii zajął stanowisko, że w zasadzie propozycję można zaakceptować, lecz trzeba zapewnić pewną liczbę miejsc dla parazytologów, ale jak wtedy przeprowadzać wybory? Nasza propozycja Prezydium PAN skłoniła to do pewnych działań. Po sondażowej rozmowie w Wydziale, który nie zajął stanowczego stanowiska za połączeniem, ale zadał pytanie jak duże jest nasze środowisko i jakie są nasze odrębności w stosunku do zoologii, przygotowaliśmy nasze stanowisko. Wykazaliśmy w nim, że środowisko parazytologów w Polsce liczy 110-120 profesorów i doktorów habilitowanych, że nie pokrywa się ono ze środowiskiem zoologów, skupionym głównie na uczelniach i w kilku instytutach naukowych, podczas gdy około 70% parazytologów jest związanych z medycyną i weterynarią. Również pod względem tematycznym obie dyscypliny, mimo wspólnych pól zainteresowań, bardzo różnią się swoimi zakresami. Nasza argumentacja została przyjęta i przedstawiona władzom Akademii. Odpowiedzią była propozycja pozostawienia obu komitetów, ale obniżenie ich rangi. Sprawa ta stanęła na Zebraniu Plenarnym Wydziału Nauk Biologicznych 28 listopada 2002 r. Po dyskusji, w której wystąpili m.in. przewodniczący obu zagrożonych likwidacją komitetów, Zebranie Plenarne Wydziału wypowiedziało się przeciwko zmianom w składzie komitetów Wydziału. Pozostał więc stan dotychczasowy.

Ale mówię o tym nie dlatego, aby pokazać jacy jesteśmy dzielni, że się wybroiliśmy. Otóż w trakcie opracowania naszego stanowiska, staraliśmy się je skonsultować z możliwie dużą liczbą członków Komitetu (niestety ze względu na brak czasu i trudności w kontaktach – nie ze wszystkimi) i dostaliśmy wiele cennych uwag, które wykorzystaliśmy w naszym opracowaniu. Ale były również wypowiedzi skrajne, proponujące likwidację Komitetów i przekazanie ich funkcji towarzystwom naukowym. Właśnie tej sprawie chcę poświęcić trochę uwagi, gdyż sprawa reformy Akademii nie została zamknięta, a najbliższe lata przyniosą niewątpliwie zmiany w organizacji nauki w Polsce (likwidacja KBN, organizacja Ministerstwa Nauki, zmiany w systemie finansowania badań naukowych itd.).

(1) Komitety Naukowe PAN działają jako część korporacji PAN na mocy Ustawy o Polskiej Akademii Nauk z dn. 25 kwietnia 1997 r. art. 25, 30-33, a więc do ich likwidacji potrzebna jest zmiana ustawy.

(2) Dla Akademii korzystne jest posiadanie komitetów naukowych, gdyż to poszerza jej związki ze środowiskiem uczonych w kraju.

(3) Towarzystwa naukowe są organizacjami społecznymi, które mają dużą autonomię, same określają sposób swego działania, powstają spontanicznie (mogą więc istnieć w stosunku do siebie towarzystwa konkurencyjne). Akademia nie ma nad nimi władzy, nie może więc delegować im swoich funkcji.

Tak więc uważam nie będzie problemu likwidacji komitetów, może tylko być problem likwidacji poszczególnych komitetów w ramach zmniejszenia ich liczby, choćby ze względów oszczędnościowych.

Ale czy jest to w interesie naszej dyscypliny? Czy nie lepiej wykorzystać to na-

rzędzie, jakim jest Komitet, dla dobra naszej dyscypliny, jej integracji i ugruntowania jej znaczenia?

W każdym razie najbliższe kadencje będą dla naszego Komitetu bardzo ważne!

A na zakończenie pragnę jeszcze raz wrócić do początku. Komitet Parazytologii powstał przed 50-u laty, przetrwał siedemnaście kadencji, jego członkami było wielu parazytologów – biologów, lekarzy medycyny i weterynarii, wielu z nich bardzo zaangażowanych w prace Komitetu (członkowie prezydiów, sekretarze, przewodniczący i członkowie komisji, ciał oceniających, recenzenci). W moim wystąpieniu wymieniłem tylko przewodniczących Komitetu w poszczególnych kadencjach, gdyż nie sposób wymienić wszystkich, nawet bardziej aktywnych członków Komitetu. Wielu z nich nie ma lub nie może już być wśród nas, proponuję więc, aby chwilą milczenia uczcić ich pamięć.

Stanisław L. Kazubski

Notka:

W tekście wydawnictwa „Polska Akademia Nauk 1952-2002 – Placówki i Komitety” Warszawa 2002 i moim wystąpieniu na Plenarnym Zebraniu Komitetu Parazytologii zostały błędnie podane daty rozpoczęcia i końca niektórych kadencji (określano je na podstawie publikowanych informatorów i kadencji władz Akademii). W obecnym opracowaniu daty te oraz kadencje przewodniczących, od roku 1980, zostały zweryfikowane na podstawie protokołów zebrań wyborczych. Osoby, które zostały dotknięte tym błędem przepraszam.

Stanisław L. Kazubski

Zaakceptowano do druku 20 września 2003